

Kúmɔndéε kutoluú

Kúmɔndéε níba waagálííná Benin fáráñdī ge; begéε luwóowá. Téédi wentí bánýaá tì sisí: koloñá né, tidaá ge baagálííná.

Bidékéε sisí bána nebéré boogóyoo; wenbíré kúfulumqdé ge baagálui.

Kúbɔnáa wenbá bœegédé we níbáawu né, qawaalúu na newúu ge belé begéε. Dawaalúu ge bánýaá sisí: kúmuwú . Nge baríŋa bɔɔgóni bosúu laadóɔ kúdqumóɔ-rɔ. Dídáare wendé bɔɔgóni na bosúu qvɔrɔ né, qawaalúudéε yíde waagbaná qutulú; nge baajáŋ babisíná bánýáa sisí: kúmɔndéε. Ñna ge anasááráwá talíi daá né belé baanjmáa wenbí bánýaá né, sisí: kúmɔndéε.

Kúmɔndéε níba wɔɔgóni na bosúu né, bɔdɔmɔɔná naáru laadóɔ kam̄ karɔɔzí. Bedéε suwúu boozúu kááqde- déε né, búúni kujúnı-daá ge bogozuwáa; biiyéle báa urú sì ibó bɔjɔ, na bána yi bánlám faawúu né, qibimbiqdé féyí né, bujɔɔ́ káále bodé. Ñna ge Búu-wóró-déε kúbɔní weení bánýaá yi sisí : Wúro-Gbelerwu né, waalá lomaazé ıkálízí we bɔkóni bosúu níbáawu-jɔ. Nge boogóvú kúboní ımú báa awéni ıkóni ıkpa dídáare wendé qínmɔwúu we né bɔcɔɔ.

Bɔɔgóni na sì bosúu né ,baaya qamá ndındı; ceńba na cé ,ceńba na lí. Bana, bɔcɔɔ qeelí, bánýaá nína sisí: kiderewu; bana, kacáálá-déε búu-wóró; bana kpedewú-déε ; bana, káńjɔmɔ́-daá. Biiyéle bedéε suwúu nbarí-nbarí-qɔɔzí né, báa nebéré igɔma wɔɔgóni ná sì boyóo badaá nebéré, badánbuzi. A ceńba waagágúrú, ceńba qvɔɔ wángagurúu ge.

Kúmundé níba-déé qídáare kífadé bozuwáa qırcczí dí né, bánýaá nína ge sisü: Tem-dé. Doo né, a ıró weedí kímére ge waazı, na bokógbıç yı bokoná betesina Tem.Biiyéle bánýaá bedéé qídáare bozuwáa qırcczı dı né sisü Tem-de kiyaku Agbéébú né, pırlám níba woogóni ná beseli kúmındée níba -déé kiyaku, bánýaá ki sisü : Agbéébú. Nna ge buwízı kúmındée níba.

Wíre bujó né, nge baagurú bakpírí badı sisü bónbodé, bokóyoo pırlám níba bokógbıç bedéé kiyaku-daá búre wendé pırlám níba woogbıç né, bań bakábísíná bedéé kúmundée bacáa qídáare bosúu kiyaku Agbéébú. Nge Kúmındée níba woogóduu we tóm tité sisü: mínyóó ge wenbá, na bıtó sisü: múnzuwúu kiyaku Agbéébú.

Kúmındée, kowuro-bóóniwá kée natínáázá: Búu-wóró, kiderewu; kacáálá-déé, sooré.

Wúro báa weení na ıdéé kowurobıçwú.

1. Caá-kúmónı (kiderewu)
2. Wúro-kúra (kacáálá-déé)
3. Wúro-Gááfu I (Sooréé)
4. Wúro-Samá (Búu-wóró)
5. Wúro-Nbónı (Kiderewu)ılé waazá-dáa ge jááma woogóni.
6. Wúro-Gááfu (Búu-wóró)
7. Wúro-Akónı (Kiderewu)
8. Wúro-Gbeléwu I (Búu-wóró)
9. Wúro-Gááfu II (Sooréé)
10. Wúro-Gúúnı (Kiderewu)

11.	Wúro-Bánañíná	(Sooréé)
12.	Wúro-jøbó	(Kíderewu)
13.	Wúro-Gbeléwu II	(Kíderewu)
14.	Wúro-Đerimáání	(kacáálá-déé)
15.	Keezíre Caá-Akééle	(Kacáála-déé)

Luwóowá baasí, séediwá wɔɔdóo Kúmɔndéé: Bugúmwá, Móólá, Kóólí, Cááre ,Nincéwá, Turéwá, Đukééñwá, Bóóqéwá,etc .

Kúmɔndéé, báa, kowuro-bɔɔwú wenkí na kiséé kangara ge. Ama, téédi ríja-déé kangara ge Suwɔó. Đénveerím míi sisí: qáálá Suwɔó-déé tákaraqá qánýám biyée noónáázá.

Kúmundéé lizásı.

-Caazééém né, kacáálá-déé níba-déé lizóo nbilé. A sı baláa ke, kelimbíre kíseemíqę abaalú, na fée kufumlóm abaalú. kónq̄wúu ku kudomíni ndındı téé-daá.

-Kídákpaawú ne, kíderewu níba-déé lizóo nbilé. kelé né ,wenbí níjnáa bánláá Caazééém né, bılé qvq̄ ge bánláá ke. Kóngonáa tééwu.

-Sewu-sáawú né, káńjmoó-daá níba-déé níga nbilé. A ssı baláa ke, kelimbíre kíkpadıqę abaalú, na fée kíkpadú abaalú ge bánláá ke. Kelé qvq̄ kónq̄wúu tééwu.

-Agırıga né, Búu-wóró níba-déé níga nbilé. A sı baláa ke ,fée kúfulum ge bánláa . kelé kedéé né kénvzríi bɔrɔɔzí nyíídı-daá.

-Kaakpíri- búúre né, Soorée níba-déé níga nbilé. kele kána Agırıga bedéé láádi kék kúqum̄bi ge . Kénveríi lɔ-déé sáratíwá-q̄ozı.

Kowurásı-déé tóm né, bugúmwá wánzıı ku kúmɔndéé nıba kowúrɔɔ kúbɔńga. A baazıı bembé, bam basıı bugúmwá. Bedéé kowurásı síídı cɔó̄ gε nyazi nıjnáa cáawujá na caluú nıba.

Mogoobíya aláa na abaaláa Tem kalaqáa tákaraqá kına kigéé kúnvulísi qáázá-dɔ ge. Kínwilíi qáa caanadɔm wenti qoo qájaájaanáa waalá bi ge qédéé tæevúlásı woozúu susuwíu né.

Amá, dénveerim míi sisı téédi cikɔ ge qánbuzı qıymáa. Bilé né, a weeni inyı sisı iwená bidéé izáfílúde téédi natúru-rɔɔzí né, wánbuzi ikájmaa qáa wenti tırıja tıwe né, bıka qibúzı qınyózı qılá nıjnáa tıganaá qáılarám ti né.

Múgoobú Caanyáawu kpeegúúní Móóru

1ere édition février 1986.

2eme édition septembre 1989.

3ème édition ressaisie par CLTem en 2015.

CLTem, BP 200, Sokodé, TOGO

